

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

AFRIKANISZTIKAI HÍREK, II. évfolyam, 6. szám, 1982. május (periodika)

Eredeti közlés/Original publication:

Afrikai Kutatási Program, ELTE TTK Földrajzi Tanszékcsoport,
37 stencilezett old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.235

Dátum/Date: 2013. február 4. / February 4.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

(a szerzők) Afrikanisztikai Hírek, II. évfolyam, 6. szám, 1982. május, *AHU MATT*, 2013, pp. 1–26. old., No. 000.000.235, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Az Afrikai Kutatási és Kiadási Program Archívumában

Kulcsszavak/Key words

Beszámoló az ELTE Afrikai Kutatási program tevékenységének első évéről, együttműködési szerződés az ELTE és a mozambiki Mondlane Egyetem között, Alice Jankowski beszámolója az első budapesti nemzetközi afrikanisztikai konferenciáról (Folklore in Africa Today), magyar afrikai témájú kiadványok ismertetései,

report of the first year activity: African Research Program of the Eötvös University in Budapest, cooperation agreement among the Eötvös University in Budapest and the Mozambican Mondlane University, report by Dr. Alice Jankowski about the first Budapest conference of African Studies (Folklore in Africa Today), reviews to Hungarian publications on African themes

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

Research Project 'Folklore Today' – Africa
(Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Folklore Tanszék)
II. évfolyam, 6. szám: 1983. május

Az Afrikanisztikai Hírek jelen füzetében először néhány közérdekű információt teszünk közzé (az afrikai kutatási program 1982. tevékenységéről szóló beszámoló, az ELTE és a Mozambiki Egyetem között kötött szerződés szövege stb.).

Majd egy nagyobb ismertetés-összeállítás következik, amely ezúttal kizárólag hazai termésű, hazai kiadású afrikai munkákkal, illetve az afrikartisztikában szükségszerűen hasznos és fontos művekkel foglalkozik – legyen a szerzője honfitársunk vagy éppen külföldi kutató. Az ismertetések egy részében kritikai észrevételek is találhatók. Ha a kutatótársak ezekkel nem értenek egyet, írják meg a véleményüket, az Afrikanisztikai Hírekben szívesen nyitnánk vitarovatot is.

Már itt jelezzük, hogy a beérkezett anyagok alapján további ismertetéssorozatok tudunk majd közreadni, amivel célunk – többek között – a hazai kutatás ösztönzése, a friss szakirodalom iránti figyelemfelkeltés.

A szerkesztő

AFRIKANISZTIKAI HÍREK
az ELTE BTK Folklore tanszékén alakult Afrikai Kutatási Program
kézirat gyanánt megjelenő információs bulletinje
Szerkeszti: Biernaczky Szilárd
Technikai szerkesztő: Velladics Márta
Szerkesztőség: Budapest, V., Egyetem tér 1–3., H-1364
az Egyetemi Lapok szerk. helyisége – telefon: 174–868
Szerkesztőségi óra: minden hétfőn 2–4 óra.
(1983. május: 6. szám)

TARTALOM

Beszámolók

BIERNACZKY, Szilárd: Beszámoló az afrikanisztikai kutatásokról (1981. október – 1982. december 31.)	5
--	---

Hírek

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az Eduardo Modlane Egyetem (Mozambik) kulturális és tudományos együttműködési egyezménye	7
---	---

Ismertetések–jegyzetek magyar nyelvű kiadványokról 8

(BIERNACZKY Szilárd írásai)	
F. Nagy Géza: Bevezetés az Afrikanisztikába	12
Lugosi Győző: Az uralmi viszonyok keletkezéséről	12
Gál Tamás: Mit kell tudni trópusi Afrikáról?	13
Chinua Achebe: Széthulló világ	15
Basil Davidson: Portugál gyarmatok – felszabadított nemzetek	17
A művészet ősi formái	18
Urs Bitterli: „Vadak” és „civilizáltak”	18
Krizsán László: Magyar László	19
Balázs Dénes: Bozóttaxival Madagaszkáron	21
Apáti Sándor: Angola, múlt, jelen, jövő	23
Árkus István: Rhodesia–Zimbabwe	24
Jean Suret-Canale: A négerkereskedelemtől a neo-kolonializmusig	25

Beszámolók**BESZÁMOLO
AZ AFRIKANISZTIKAI KUTATÁSOKRÓL**

(1981. október – 1982. december 31.)

1981 őszén: a Folklore Tanszéken a *Mai folklór* kutatási téma részeként afrikanisztikai kutatási társulás jött létre, amely az alakuló ülést követően 1982-ben kezdte meg rendszeres tevékenységét. 1982 első felében két olyan ülést tartott, amelyen szervezési kérdéseken túl, különféle előadásokra is sor került. Az előadások teljes egészében a kutatási társulás tagjainak folyamatban lévő munkáiból kerültek ki (Biernaczky János: Frobenius-kutatások; Katona Imre, Nagy Géza és Biernaczky Szilárd rövid javaslata Magyarországon tartózkodó afrikaiaktól való folklórgyűjtést illetően; Lugosi Győző: Benyovszky Móricz madagaszkári szereplésének valós megítélése; Wirth Péter: a nigériai igrák néprajzával kapcsolatos gyűjtési adalékok.).

A kutatási társulás legjelentősebb rendezvényére november elején került sor, amikor is mintegy 60 magyar és külföldi résztvevővel nemzetközi konferenciát tartott „Folklór a mai Afrikában” címmel. Az eredetileg tervezettnél lényegesen szélesebbé vált nemzetközi konferencia a kutatási társulás tevékenységének jelentős sikerét hozta. Ez többek közt lemérhető a külföldi résztvevők hozzánk intézett leveleiből, másrészt például abból, hogy a konferencia alkalmából és hatására tucatnyi színvonalas magyar előadás született, amely biztató jele a modern magyar afrikanisztikai kutatások megrendülésének. A konferenciára elküldött, illetve a konferencián elhangzott előadások kötetes kiadására az előkészületek megkezdődtek. A konferencia további jelentős eredményének tekinthető, hogy a résztvevők nemzetközi afrikai folklór-társaság létrehozását, illetve az új társaság információ bulletinjének megindítását javasolták. Az utóbbiakkal kapcsolatos szervezőmunka megkezdődött.

Az 1982. év folyamán a Folklore tanszék *Pre-cedings-sorozatában* mintegy 10 füzet jelent meg a kutatási társulás írásos tevékenységét jelezve, mindamellett a nagyobb lélegzetű tanulmányok sorozatos kiadásának megkezdése 1983-ra tolódott át (több tanulmány stencilre írott formában vár a gyors megjelentetésre).

A kutatási csoport széleskörű tevékenységét jelzi, hogy annak tagjai számos más rokonterületen folyó kutatási tevékenységbe is bekapcsolódtak. Lugosi Győző és Biernaczky Szilárd terjedelmes fordítás-gyűjteményt készít elő a szájhagyományozó történelem témakörében. A kutatási társulás jó néhány tagja vesz részt az MTA Szociológiai Intézetében Balogh András irányítása alatt folyó ún. „A nemzet tudat kialakulása, a nemzetté válás a harmadik világban” című kutatási témakör kidolgozásában (F. Nagy Géza, Lugosi Győző, Bede Rita, Búr Gábor, Biernaczky Szilárd),

amely a „Nemzet, nemzetté válás és nacionalizmus a fejlődő világban” c. altéma része, amely egyébként a „Társadalmi változások és politikai következményeik a fejlődő világban” – kutatási program 4. témacsoportját alkotja.

Két magyar nyelvű és könyvkiadónál megjelentendő kiadvány előkészítése is megkezdődött. A Kossuth Kiadóval történt előzetes egyeztetés alapján úgy látszik, lehetőség van mintegy 20 íves magyar nyelvű válogatást kiadni a novemberi nemzetközi afrikai konferencia anyagának alapján. F. Nagy Géza *Fekete Afrika országai a gyarmatosítás kora előtt* címmel javaslatot nyújtott be a Gondolat Könyvkiadónak. E nagyobb terjedelmű tanulmánykötetben a következő tervezett szerzők szerepelnek: Fóti László, Bede Rita, Búr Gábor, Borsányi László, Lugosi Győző és F. Nagy Géza. Az említett kollegák valamennyien kutatási csoportunk munkájában is részt vesznek.

A kutatási csoport megkezdte egy belső terjesztésű, kis példányszámú bulletin kiadását is *Afrikanisztikai Hírek* címmel, amelynek eddig két száma jelent meg, a következő számok előkészületben vannak.

A kutatási társulás munkáját egy sor olyan erőfeszítés jelzi, amelynek sem írásos nyoma nincs, sem üléseken nem jelentkezik. Ilyenek például azok a különféle könyvtárakhoz eljuttatott javaslattevő listák, amelyek azt célozzák, hogy a hazai afrikanisztikai kutatás legalább a lényegesebb szakirodalmi újdonságokkal rendelkezessék. Hasonlóan és folyamatosan jelentős erőfeszítések történnek különféle kiadványterveink anyagi bázisának előteremtésére. Széleskörű tájékozódás alapján levélben juttattuk el a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Főosztályára azt a listát, amely kollégáink esetleges afrikai gyűjtőútjára vonatkozó javaslatokat tartalmazza. Ugyanakkor igen széleskörű nemzetközi levelezés folyik, amelynek célja többszörös, részben kiadványcserét kíván elősegíteni, részben a mi tevékenységünkre szeretné a figyelmet felhívni, részben pedig előkészítő lépéseket próbál tenni esetleges nemzetközi kutatási együttműködés kialakítására, mindenekelőtt afrikai országok vonatkozásában.

A kutatási társulás szűkös lehetőségei ellenére is igyekszik nyomon követni és segíteni azok munkáját, akik valamilyen úton afrikai országokban hosszabb kiküldetést kapnak (ilyenek például: Máté Lajos – Líbia, Tóth Éva és Sebestyén Éva – Angola). A legutóbbi jelzések szerint (többek között az előbb említett javaslat alapján) Hompó Éva etiópai ösztöndíja realizálódik 1983-ban. Megemlítjük viszont, hogy az 1982-ben tervezett, több országot is érintő kutatóút megszervezése nem sikerült.

Budapest, 1982. december 17.

Biernaczky Szilárd

Hírek

Értesítjük kutatótársainkat, hogy a Helikon és a Neohelicon egyaránt vállalkozott arra, hogy az őszi konferencia előadásaiból válogatást közöl. Természetesen jeleznünk kell, hogy e folyóiratba csak azokból a dolgozatokból válogathatunk, amelyek irodalommal vagy verbális folklórral, esetleg általános művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkoznak.

* * *

Idén május 3-án „Kultúrák sorsa a fejlődő világban” címmel konferenciát rendez az MTA orientalisztikai munkaközössége (vezetője: Tőkei Ferenc).

E kutatócsoport ugyanakkor konferenciát tervez jövő tavaszra az Engels-jubileum alkalmából az östársadalmak témájából. Úgy gondoljuk, mindkét rendezvény jó alkalommal szolgálhat arra, hogy afrikanisztikai kutatási társulásunk tagjai tématerületünk ügyét előmozdítsák. A rendezvényekről részletesebb tájékoztatót kaphatnak az érdeklődők Boglár Lajostól, tanszéki amerikanisztikai társ csoportunk elnökétől.

* * *

Mozambiki egyetemi küldöttség járt februárban Magyarországon, amely többek között a Folklore tanszékre is ellátogatott (a nyilvános beszélgetésre sajnos csoportunkból csekély számban jelentek meg). A maputói Mondlane egyetem földrajzi fakultásának igazgatója, párttitkára, tanára és diákjai részben a felsőoktatás általános kérdéseiről nyújtottak információt, részben a néprajzi-folklorisztikai kutatásról is kikerekedett néhány fontos ismeret. A tanszéken tett látogatással, illetve a mozambiki egyetemi küldöttség magyarországi tartózkodásával kapcsolatos bővebb információk találhatók: Voigt Vilmos: Mozambiki egyetemi küldöttség a Folklore Tanszéken, *Előzmények és tervek a Folklore Tanszékről*, No. 90, 1983, 1–4. old.; Biernaczky Szilárd: Egyetemi küldöttség Mozambikból, *Egyetemi Lapok*, 1983. február 14., XXV. évf., 2. szám, 3. old.

* * *

A Magyar Rádió Népzenei hangos újság c. adása (illetve melléklete) márciusi programjában Biernaczky Szilárd bemutatta a felszabadult Mozambikban kiadott első népzenei hanglemezt, amely az 1980-ban megrendezett országos folklór fesztivál anyagából ad válogatást (a lemez ismertetését lásd az Afrikanisztikai Hírek 1983) márciusi számában!

Értesítjük egyúttal kutatótársainkat, hogy az ELTE és az E. Mondlane Egyetem 1982 novemberében közvetlen szerződést kötött. Az alábbiakban közöljük az ELTE új közvetlen egyetemközi szerződésének teljes szövegét:

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM (MAGYARORSZÁG)
ÉS AZ EDUARDO MONDLANE EGYETEM (MOZAMBIK)
KULTURÁLIS ÉS TUDOMÁNYOS EGYÜTTMŰKÖDÉSI EGYEZMÉNYE

A Magyar Népköztársaság kormánya és a Mozambiki Népi Köztársaság kormánya között 1980. szeptember 24-én Maputóban aláírt kulturális és tudományos együttműködési egyezmény keretén belül szeretnénk továbbfejleszteni a meglévő baráti kapcsolatot a magyar és a mozambiki nép között, ezért a két nép kultúrájának kölcsönös megismertetése céljából az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az Eduardo Mondlane Egyetem elhatározták, hogy közvetlen együttműködési egyezményt írnak alá.

I. cikkely

Az ELTE és az Eduardo Mondlane Egyetem a következőkben egyeznek meg:

1. Az azonos fakultások és tanszékek kapcsolatát létesítene a két egyetem együttműködésének fejlesztése és elmélyítése érdekében.
2. Az ELTE oktatóinak oktatói és kutatói munkára küldése hosszabb időre (2 vagy több éves időszakra), vagy rövidebb ideig tartó (6 hónap) intenzív tanfolyamok tartására az Eduardo Mondlane Egyetemre.
3. Az oktatók cseréje konferenciák, előadások, szemináriumok idejére a fogadó egyetem oktatásának érdekében.
4. Mindkét fél elősegíti a továbbképző tanfolyamok munkájának, valamint doktori disszertációk megírásának irányítását. (Ennek módját esetenként kell meghatározni.)
5. A mozambiki hallgatók diplomamunka írásának irányítása.
6. Kölcsönös ösztöndíj-juttatás mindkét egyetem hallgatóinak és oktatóinak tanulmányi és gyakorlati időre, illetve doktorálás idejére.
7. Mindkét fél elősegíti delegációk, oktatók és diákok kölcsönös tanulmányútját és tapasztalatcseréjét a két egyetemen.
8. Kapcsolatok kiépítése, publikációk, tudományos információk, szemléltető eszközök és tanulmánytervek rendszeres cseréje útján.
9. Mindkét fél kölcsönösen elősegíti a szakemberek képzését a kultúra különböző területein, különös tekintettel a nyelvészet és afrikanisztika témájában.
10. Az ELTE segítséget nyújt az Eduardo Mondlane Egyetemnek a más magyar egyetemekkel való kapcsolat felvételében és kialakításában.

II. cikkely

1. Az Eduardo Mondlane Egyetem és az ELTE elsősorban a következő területeken létesítene együttműködést: filozófia, bölcsészettudomány, nyelv és kultúra, természettudományok, jogtudomány
2. Az egyetemek vezetői kölcsönös érdeklődés esetén megegyezhetnek az együttműködés egyéb tudományok területére való kiterjesztésében.

III. cikkely

Mindkét egyetem indítványozhatja a kutatási tervek együttes fejlesztését a kölcsönös érdekek alapján.

IV. cikkely

Az ELTE és az Eduardo Mondlane Egyetem közötti szerződés megvalósításához szükséges anyagi feltételek biztosítása az államközi egyezményben foglaltak szerint történik.

V. cikkely

A jelen egyezmény az aláírás pillanatában lép érvénybe és 5 évig hatályban marad. Amennyiben az egyezmény nem igényel változtatást, automatikusan újabb 5 évig érvényben marad.

VI. cikkely

A jelen egyezmény két eredeti példányban készült, portugál és magyar nyelven, amelyek egyformán hitelesek.

Aláírva Budapesten, 1982. november 17-én.

Az Eduardo Mondlane Egyetem
részéről
Fernando dos Reis Ganhao
rektor s.k.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
részéről
Dr. Eörsi Gyula
rektor s.k.

* * *

A Magyar Rádió 1982 őszétől megismételte Biernaczky Szilárd *Fekete Afrika zenéből* c. rádiósorozatát. A 35 előadás ezúttal 5 új műsorral egészült ki, amelyek az új elképzelésnek megfelelően nem 15, hanem 25 percnyi terjedelműek. Az új előadások címei a következők:

1. (36) Tűz-víz játék telihold fényében – A nigériai ibók szokásvilága
2. (37) Szeretett anya, érted döngjön a dob! – Köszöntők, siratók, ringatók, himnuszok Burundi földjéről
3. (38) Királyságok a múlt ködében – Csokvék Zairében, Zambiában és Angolában
4. (39) A főnökök dicsérete – Ankole királyság Ugandában
5. (40) A kiiki hegedű teremtésének legendája – Zenei barangolás Csád pusztáin

* * *

Kutatási társulásunk a múlt év novemberi konferencia idején kapcsolatot kezdeményezett az Országos Béketanáccsal. E kapcsolatok most a jelek szerint erősen kiszé-

lesülnek. Sarkadi Nagy Barna, az OBT főtítkára, Hegyi György, az OBI fejlődő országokkal foglalkozó csoportjának titkára, valamint Biernaczky Szilárd a kutatási társulás titkára megbeszélése alapján az OBT olyan együttműködésre felhívó levelet juttatott el az afrikai országok béketanácsaihoz, azok elnökeihez (mintegy 25 ország), amelyben a címzettekét értesítjük leendő bulletinunkról, annak céljáról. Másrészt a bulletin első duplaszámát esetleg kiállítja a júniusban megrendezendő prágai béke világkonferencián. Az OBT főtítkára egyúttal arra is ígéretet tett, hogy lépéseket tesz az első szám előállítási költségei egy részének fedezésére.

* * *

Új afrikai kapcsolatok kialakulásáról számolhatunk be. CHRIS LUKORITO WANJALA (senior lecturer, Inst. of African Studies, Univ. of Nairobi, Kenya) vállalta a bulletin szerkesztő bizottságában való részvételt és a kenyai folklór kutatásokról az információadást. Az általa elküldött intézeti programból kiderül, hogy társulásunk tématerületeit érintő konferenciák is sorra kerülnek a kenyai tanszék rendezésében. Erről pontosabb információkérés folyamatban van.

Szélesedő kapcsolatokat jelez, hogy a kiemelkedő jelentőségű kameruni kutatóbázissal is szaporodik a levélváltás M. S. Eno Belinga professzor nagyjelentőségű tanulmányt küldött a konferencia kiadvány részére (S. M. Eno Belinga [Yaounde, Cameroun] – Koozo Watanabe [Tokyo, Japan]: La civilisation du fer et l'épopée orale du mvét des bulu du Cameroun [Afrique centrale]), míg I. Celestin Tchaho bulletinunk szerkesztőbizottsága tagjának működése nyomán más kameruni kollégáktól is érkezett információs anyag.

A múlt novemberi nemzetközi konferenciánk visszhangjának első dokumentumait megkaptuk. Az alábbiakban közöljük Alice Jankowski, a Hamburgi Egyetem Afrikai nyelvek és kultúrák tanszéke munkatársának „kritikus hangú” beszámolóját, amelyet a német afrikanisták bulletin jellegű körlevelében tett közzé.

Rundbrief Nr. 36 der Vereinigung von Afrikanisten in Deutschland (VAD) Hamburg, im November 1982

4.3. International Workshop 'Folklore in Africa Today' Budapest 1–4 November 1982

Ebben a formában Magyarországon első ízben megtartott konferenciára Voigt Vilmos és Biernaczky Szilárd küldte ki a meghívást.

Kereken 60 tudós jött össze, majdnem az összes kontinensről. Sajnos (egy kivétellel!) teljesen hiányoztak Németország mindkét részének a képviselői.

Az időpont volt annyira kedvezőtlen, vagy megszakadt a német afrikanisztika kapcsolata a folklórkutatással? Vajon a folklór (Wahmig szerint a néprajz Volkskunde –, a népdal, néptánc, népzene gyűjtőfogalma, s ezen az alapon tudomány) nem „tudományos”? nem eléggé komoly ahhoz, hogy foglalkozzunk vele? Ezért nevezik magukat nálunk szívesebben etnológusnak, nyelv-, irodalom-, illetve zene-

tudósak vagy történészek? Budapesten is megvitatták ezt a kérdést. Hogy milyen eredményre jutottak, azt megmutatja az alább közzétett javaslat: „Proposal for Establishing an International Association of Oral Literature in Africa”!

Ami a résztvevőket illeti (köztük volt S. Arom, B. Biebuyck, J. Comhaire, R. és M. Cornevin, J. Knappert, D. Paulme), feltűnt, hogy nagy számban voltak képviselve az afrikai országok tudósai (pl. Olatunde Okanlawon, Port Harcourt; Sayyid Hurreiz, Khartoum; Aaron Hodza, Harare; Virgilio Coelho, Luanda).

A 33 előadás – melyeket Budapesten fognak publikálni és Voigt Vilmos címén már meg lehet rendelni – súlypontja az orális irodalommal való foglalkozásra helyeződött (kb. 13 referátum). Emellett a hagyományos zenéről 4 előadás, a mai afrikai irodalomról 3 előadás, az Afrikában folytatott folklór tevékenység tudományos helyzetéről és szervezéséről pedig összesen 4 előadás került sorra. Ezenkívül érdekes összefoglalók is voltak, többek között az etiópiai táncról, az igala építészetéről és a libériai maszkok statisztikai vizsgálatáról.

Kellemes és oldott atmoszféráját a kollokvium nem utolsósorban a szervezők szívélyes vendéglátásától nyerte. Ők voltak azok szintén, akik ismételten kezdeményezték a nemzetközi együttműködést, és ezzel kapcsolatban javaslatokat terjesztettek elő.

Biernaczky Szilárd, aki a magyar világirodalmi lexikon munkatársa, és az afrikai címszavak cikkei tartoznak a hatáskörébe, beterjesztette részletes javaslatát egy kiegészítőül szükséges „African Folklore Encyclopedia”-ra vonatkozóan, és ugyancsak előterjesztést tett egy „Analytic hints for coordination of African folklore bibliographies” tárgyában. Ezen túlmenően a konferencia résztvevői a következő javaslatot fogadták el:

„Proposal... (A Nemzetközi Afrikai Folklór Társaság alapítására tett javaslat első szövege)

Az egyesülés titkára Voigt Vilmos. Voigt professzor úr kéri: azok a német afrikanisták, akik elkötelezettséget éreznek az orális irodalom kutatása iránt, találhatnának és megnevezhetnék egy képviselőjüket, aki a Német Szövetségi Köztársaság érdekeinek gondját viselhetné. Elsőrendűen nem magántudóst, hanem olyan valakit, aki tekintélyes állása és/vagy egy intézményén áll a háta mögött. Jelentkezéseket és javaslatokat mielőbb az alábbi címre, vagy Voigt úrhoz kérjük továbbítani.

Alice Jankowski
Seminar f. Afrikanische,
Sprachen u. Kulturen
Universität Hamburg
Rothenbaumchaussee 5
2000 Hamburg 13.

Könyvismertetések**ISMERTETÉSEK – JEGYZETEK
MAGYAR NYELVŰ KIADVÁNYOKRÓL**

(Biernaczky Szilárd írásai)

F. NAGY Géza: *Bevezetés az Afrikanisztikába*
Budapest, Tankönyvkiadó, 1982, 149 old.

Kutatótársunk, F. Nagy Géza *Bevezetés az Afrikanisztikába* című jegyzete az *Afrikanisztikai Hírek*ben jelzettnél egy évvel előbb megjelent. Így már nem szükséges annak egyes fejezeteit pre-publikációként stencilezett formában tagjaink kezébe adni. Sokkal inkább hasznosítani kutató munkánkban.

A kötet nyilvánvalóan és a szerző felkészültségének megfelelően nyelvészet centrikus. A kiindulási pontot az alapvető kutatási téma, a bantu nyelvészet nyújtotta. S azon belül is a szuahéli nyelv és kultúra legfontosabb ismereteinek átadása volt a látható cél. Igen szerencsésnek bizonyul az a megoldás, hogy ugyanakkor néhány egyéb fontos afrikanisztikai témakör világos, ökonomikus bemutatása („érzékeltetése”) is helyet kap a kötetben. Így nem marad el a főbb embertípusok leírása, a migrációs-problematika, sem egy sor szükséges művelődéstörténeti kitérő. De valamennyi közül kiemelkedik a kutatástörténeti fejezet (10–17), amelynek jelentősen kibővített formáját nagyobb tanulmány vagy önálló könyv formájában is szívesen viszontlátnánk. Ugyanis az ilyen típusú kutatástörténetek a nemzetközi könyvpiacra is hiánycikknek számítanak.

A jegyzet nagyobbik része nyilvánvalóan a szuahéli nyelvre és kultúrára irányul. A szerző minden lényeges vonatkozást, megoldott vagy le nem zárt vitakérdést összefoglal, említ, érint. A kötet utolsó harmadában található nyelvtani vázlat viszont csak „étvágygerjesztőnek” alkalmas. Szinte kikerülhetetlen kötelességet ró a szerzőre a magyar nyelvű szuahéli nyelvtan és a szuahéli–magyar szótár végre-valahára való elkészítését.

* * *

LUGOSI Győző: Az uralmi viszonyok keletkezéséről
Világosság, 1972, 2. szám, 65–74. old.

Kutatótársunk, Lugosi Győző figyelemreméltó cikket jelentetett meg a *Világosság* 1983. februári számában „Az uralmi viszonyok keletkezéséről” címmel. E cikk két-

szeresen is érdekes számunkra. Részben azért, mivel a modern antropológia egyik legnépszerűbb témáját veszi szemügyre, a marxista szempontok, kategóriák, alapvető tételek alkalmazásával, pontosabban e kevésbé kutatott területhez való adaptálásával. (A hatalmi formák és keletkezésük témakörének népszerűségét illusztrálандó, a szerző által jelzettekén kívül hadd hívjuk fel a figyelmet a Moutonnál megjelent két kötetre; H. J. M. Claessen – P. Skalnik szerk.: *The early state*, 1978; *The study of the state*, 1981).

Lugosi tanulmányának számunkra másik fontos vonatkozása, hogy téziseinek próbaköve a hagyományos madagaszkári törzsi társadalom e nálunk, szinte ismeretlen empirikus bázison dolgozva jut el annak kimutatásához, miként jelenik meg a hagyományos államiság megszilárdulásával a magánföldbirtok, s váltja fel fokozatosan a rokonsági elven alapuló földbirtoklást a területi alapon szervezett közösség. A tanulmány a kérdéskörrel kapcsolatban egy sor bonyolult elvi felvetést és elemzési megoldást vonultat fel, amelyet itt nem áll módunkban ismertetni. Kétségtől való tény viszont, hogy szívesen vennénk a téma kötetnyi feldolgozását a kezünkbe, mivel a felvetett kérdések – úgy tűnik – jóval bőségebb közölt bizonyító anyagot kívánnak meg, még ha csak a madagaszkári merina állam is marad az elemzések-megállapítások kiindulási bázisa.

* * *

GÁL Tamás: *Mit kell tudni trópusi Afrikáról?*
Budapest, Kossuth, 1983, 153 old.

Újabban számos fórumon (tudományos és közéleti) hangzik el, keveset tudunk a harmadik világ országairól, keveset tudunk Afrika jelenéről és múltjáról. Ez a sajátos „hiánygazdálkodás” aztán minden újabb kiadvány esetén felfokozza érdeklődésünket, növeli elvárásainkat.

Gál Tamás könyve minden bizonnyal betölti azt a szerepet, amelyet a Kossuth általában a „Mit kell tudni” sorozatnak szán. A fenti helyzet adta felfokozott elvárások mondatják el az alábbi kritikai megjegyzéseket e jegyzet szerzőjével.

Már a címnél meg kell akadnunk. Az afrikánisztikai szakirodalomban világosan nyomon követhetőek azok a kísérletek, amelyek a „fekete afrikai” terminológia helyettesítésére irányulnak. Közülük az egyik a „trópusi” kifejezés, amely azonban a kevésbé szerencsések közül való. Részben azért, mivel elsősorban földrajzi kifejezésről van szó, amely az egyenlítői esős zóna megjelölésére szolgál. Ha tehát a szó eredeti jelentését figyelembe vesszük, Nyugat Afrika (Szenegál, Mali, Niger stb.), valamint a dél-afrikai országok (Dél-Afrika, Namíbia, Zambia stb.) besorolása kérdésessé válik.

A probléma gyökerében azonban egy ennél sokkal bonyolultabb csoportosítási nehézség is rejtőzik. A „fekete afrikai” terminológiát ugyanis az etnológia lényegében azért alkalmazta, hogy mind társadalmi, mind kulturális szempontból elválasztó

vonalat húzzon a Szaharától délre eső területek törzsi társadalmai, illetve az észak-afrikai arab népek/országok és a kelet-afrikai pásztornépek közé.

A nemzetközi antropológiai kutatásban kezd meggyökeresedni a „Szaharától délre eső Afrika” kifejezés, mivel az angolul és franciául egyszerűen kifejezhető (Afrique Sud-Saharienne, Sud-Saharan Africa), a tükörfordítás – délszaharai Afrika – viszont a mi nyelvünkön megtévesztő lenne. A lecke tehát fel van adva a nyelvújítói képzelet számára.

Gál ezen konkrét csoportosításával egyetlen jelentősebb problémája van a szakembernek: vajon miért maradt ki e kötet végén röviden bemutatott országok közül Szudán? Hiszen az legalább annyira „trópusi” ország, mint Etiópia, Csád, Niger vagy Mali. Másrészt a három nagy fekete afrikai népcsoport (szudáni, nilota, bantu) közül a „második” legjellemzőbb törzsei népesítik be éppen a déli területeket. De a nyugati és északi területek sem tekinthetők egyértelműen arabnak, mivel ott pedig különféle nuba törzseket találunk, melyeknek csak egy része iszlamizálódott vagy arabizálódott.

A könyv: talán legproblematiszabb része az, amelyet a szerző és a kiadó érthetően talán a legkevésbé tartott fontosnak. A történelmi fejezet első három és fél lapja, a gyarmatosítás előtti korok lapidáris egyszerűségű ismertetése, ugyanis számos aprónak tűnő, mégis igen lényeges ponton félrevezető. Nem szerencsés az afrikai törzsi társadalmak esetében a patriarchális kifejezés említése, mert bár e szó ugyan jelenti az ősit, régieset, de ugyanakkor a „törzsi jellegűre” s nem utolsósorban az apai ágú leszármazásra is utal. Tudjuk viszont, hogy a fekete afrikai törzsek igen nagy hányadában anyai ágú leszármaztatási rendszer él. Semmiképpen sem állja meg a helyét az, hogy a törzsi társadalmak a „külvilágtól elzártan” megrekedtek a fejlődés alacsony fokán”. A 12–15. században virágzott Mali birodalom valószínűleg semmivel sem volt fejletlenebb a korabeli Európa különféle feudális–dinasztikus államalakulatainál. (Szinte önellentmondásként említi később a szerző: „1250-től fél évszázadon át virágzott Nagy-Zimbabwe: az itt talált kőépítmények a zimbabwei nép fejlettségéről tanúskodnak”). Másrészt Nyugat-Afrika érintkezése a világgal sokkal erőteljesebb lehetett, mint gondolnánk. Nemcsak a Szaharán átvezető utak szerepéről kell megemlékeznünk, de újabb tényyszerű adatok támasztják alá Frobenius egykori elméletét a tengeren keresztül kialakult kapcsolatokról.

Hasonlóképpen megkérdőjelezhető az európai középkorvéggel összeeső fejlett afrikai birodalmak „feudális” jellegű megjelölése. Minden bizonnyal beszélhetünk esetükben a törzsi fejlődés olyan magas fokáról, amikor az osztálytagozódás bizonyos jelei már megjelennek, de az afrikai jelenségkör – amint az ún. ázsiai termelési mód – sem sorolható be az európai fejlődés produkálta feudalizmus kategóriájába, sőt még ennek környezetébe, sem (1. erről Ecsedy Csaba tanulmányait: *Földtulajdon és államszervezet Fekete-Afrikában, Az ázsiai termelési mód Fekete-Afrikában*, in: *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*, Magvető, 1982, 589–712, 713–729. old.)

Végül hadd idézzünk egy mondatot:

„A központi irányítás igénye, a politikai, kereskedelmi és védelmi érdekek hosszabb-rövidebb ideig fennálló államok létrehozásához vezettek Kelet- és Dél-Afrikában is (a sonák, a lubák, a lunda, a szvázik, a vendák, a xhosák vagy a ngonik stb. államai).”

Egytől egyik folyamatosan és hullámszerűen fogyó–növekvő „királyságról” van szó itt, amelyek közül a luba és lunda inkább közép-afrikainak tekinthető (Zaire, Shába tartomány, illetve a Zaire, Angola, Zambia határvidéke). A *ngoni* népnév említése viszont teljes zavart eredményez. Ugyanis a *nguni* szó nyelvi és etnikai szempontból is az egyik legnagyobb dél-afrikai bantu (xhosa, zulu, udebele, szvazi stb.) csoport összefoglaló neve. Másrészt a ngonik a zuluk olyan töredékei, amelyek 1820 és 1840 között a keménykezű zulu király, Chaka véres uralma elől északra menekültek (ma Malawiban és Zambiában élnek, lélekszámuk mintegy 25, illetve 60 ezer). A fentiek alapján, úgy gondolom, a szerző feltehetően a zulukra gondolt a ngonik említésekor.

A kötet egyéb fejezetei, úgy látszik, a kiemelt néhány lapnál pontosabbak. A kiadvány jellegének megfelelően dióhéjban jelzik a kontinens nagyobbik részét magába foglaló országok történelmi, társadalmi és politikai valóságának csomópontjait.

* * *

Chinua ACHEBE: *Széthulló világ*
Budapest, Európa, 1983.

A nigériai Chinua Achebe *Széthulló világ* (eredetileg: *Things Fall Apart*, 1958) című regényével az afrikai irodalmi folklorizmus egyik legizgalmasabb teljesítményét kapta kézbe az olvasó. Kétségtől, igaz, hogy a kiemelkedő jelentőségű nigériai író e könyve nem a múlt idillikus–elégikus felidézése, hanem a régi és új drámai összeütközésének, az afrikai mélységekben vajdódó változások „valóságos” megidézésének mérőföldköve. Mindez azonban nem zárja ki azt, hogy a folklorista ne találja meg benne mindazt a legteljesebb bőségben, aminek elmélyült elemzésére saját tudományos diszciplínája (s a mindmáig folklorisztikai szempontból nem kellőképpen iskolázott nemzetközi; irodalomtudomány) kötelezi.

Csak néhány különösen jelentős mozzanatot említenénk. A kötetben tucatjával szerepelnek közmondások, szólások, azonban ennek az afrikai életben betöltött szerepére maga a szerző mutat rá egy rövid elbeszélői megjegyzésével: „Míg eddig egyszerű, mindennapi kifejezéseket használt Okoye, a következő néhány mondatot közmondásokban fogalmazta meg. Az ibók nagyra értékelik a beszélgetés művészetét, és mint mondják, a közmondás palmaolaj, amivel a szavakat esszük.” A proverbium témakörének hatalmas afrikai vonatkozású néprajzi–folklorisztikai szakirodalma van, de bőséges az olyan elemzési kísérletek száma is, amelyekben a proverbiumoknak az afrikai prózában betöltött szerepére igyekeznek fényt vetni az irodalomtörténészek.

Az egyik legsajátosabb afrikai költészeti forma, a dicsérőének genezisé, a névadó szokást is átélhetjük Achebe művében, méghozzá egy igen drámai feszültségű jelenetben (csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a születéskor és a gyermekkorban kapott „név-jegyet” a későbbiek különféle akár elbeszélő elemet magába foglaló – dicsérőmondatok kapcsolódnak a férfi életét, jeles tetteit illusztrálандó, – ezekből a felhalmozódó dicséretekből nő ki a yoruba *oriki* műfaj, amely a királyok, az obák esetében többszázra rúg):

„Ekwefi már sokat szenvedett életében. Tíz gyermeket szült, és kilenc közülük még csecsemőkorban meghalt, többnyire hároméves kora előtt. Ahogy egyik gyermeket a másik után temette el, fájdalma úgy adott helyt a kétségbeesésnek, majd a mogorva belenyugvásnak. Gyermekének szülése – ami egy asszony mindent betetőző dicsősége – Ekwefi számára pusztán testi kínná vált, remény nélkül. A hetedik piaci hét utáni névadó szertartás üres rítussá vált. Fokozódó kétségbeesése nyert kifejezést azokban a nevekben, amelyeket a gyermekeinek adott. Szánalmas jajkiáltás volt az egyik: Onwumbiko – „Halál, könyörögve kérek” / De a Halál nem törődött vele: Onwumbiko meghalt tizenöt hónapos korában. A következő gyermek kislány volt, Ozoemena – „Ne ismétlődjön ez meg többé!” Meghalt tizenegy hónapos korában, és utána még másik kettő. Ekwefi akkor dacossá vált és a következő gyermekét Onwumának hívta – „Tegyen a Halál kedve szerint!” És úgy is tett.”

A regényben ugyanakkor hiteles ibo állatmesét, legendát, rítusleírásokat is találhatunk. Különösen megragadó az a jelenet, amikor az ősök szellemei (a 9 egwugwu) megjelenik, s a megfelelő előkészületek után egy valóságos afrikai jogszokás kerekedik ki előttünk. Az írói előadásmód szerencsés módon érzékelteti azt, miképpen lehet egy jogszokás egyúttal rítus, színjátékszerű fesztivál, miképpen élük át azt a főszereplők, az ősök szellemeit megidéző egwukwuk, a per szereplői és a résztvevők, s miképpen kap szinte drámai párbeszéd formát maga az átélte-megjelenített-megvalósított rítus (119–128. old.). Hasonlóan elemi erejű a főszereplő öreg barátja, Ezeudo halálával kapcsolatos rítus leírása. Más kérdés, hogy ehhez a jelenethez a főhős története, a regénybeli cselekményszövés egy fontos mozzanata is kapcsolódik (162–167. old.)

A könyv első kétharmadának talán legsajátosabb „folklór” vonása, hogy abban az ibók életszemléletének, morális elképzeléseinek, illetve mindennapi tudatának, sajátos tapasztalati ismereteinek világa is felderíthető. Ez azért is nagy fontosságú, mivel a könyv utolsó harmadában a hagyományos életvitelt megtestesítő főszereplő és a behatoló fehérek összeütközésének talán legfontosabb végkicsengése nem pusztán maga a főhős tragikus halálában fejeződik ki. Legalább ekkora erővel fogalmazódik meg – mélyebb tartalmi réteggént – a mindenkori „hittérítések” iránt érzett kétség, amely az adott helyen „találtat”, a „régébbit” szőröstül-bőröstül, szokásokat-életet felfordítva, vagy az „ügy érdekében” magát a „megtérítendő” is elpusztítva az ostoba és önhiitt értetlenség magabiztosságában képes csak hirdetni, megvalósítani az „újat”, a „más”.

Chinua ACHEBE prózai: művészete, amely „népies” vonásai mellett (vagy ellenére) is igen érett, korszerű formát képvisel, a nemzetközi irodalomtudományban

napjainkra igen bőséges (a hazaiban lényegében még hiányzó) elemzéseken kívül a korszerű folklorisztikai tanulmányozást is megérdemelné.

* * *

Basil DAVIDSON: *Portugál gyarmatok – felszabadított nemzetek*
Magvető, Budapest, 1983, 153 old.

A Magvető népszerű sorozata, a „Gyorsuló idő” köteteként jelent meg Basil Davidson *Portugál gyarmatok – felszabadított nemzetek* (angolul eredetileg: *The politics of armed struggle: national liberation in the African colonies of Portugal*, 1976). E kis könyvecske kétségkívül nem a hagyományos afrikai kultúra témájával foglalkozik. Mindemellett hasznos munka minden olyan afrikanista számára, aki a volt portugál gyarmatok legújabbkori történelmében „világosan” akar látni. E világosan látás egyik forrása azonban éppen az, ahogyan a napi sajtó mertetéseivel – beszámolóival szemben az angol afrika-történész „mélyebbre” ás, és felmutatja több helyütt azt is, miként jelennek meg – pro és kontra – az afrikai valóság különféle elemei beleértve a hagyományokat, törzsiséget – a felszabadítási mozgalmak alakulásában. Rendkívül tanulságos B. Davidson azon okfejtése, amikor a korai afrikai nacionalisták nagy dilemmáját foglalja össze:

„Dörgő hangon szidták a portugálok igazságtalan uralmát. Messzeható reformokra szólítottak föl. De mindezt egy olyan jövő nevében tették, amely európai eszközökkel „civilizálná Afrikát”. Elfogadták Európa „civilizáló küldetésének” a céljait, még ha el is utasították a használatos eszközöket. Ha a preto bocal-nak, az „őserdei feketének” egyáltalán van valamilyen értelmes jövője, úgy vélték, alkalmazkodnia kell egy civilizációhoz, amely elképzeléseik szerint nem lehet a saját alkotása. Bátor emberek voltak, és érthető a dilemmájuk. Láttak a szakadékokat az „őserdei feketék” és az Európából érkező technika között. Ez a szakadék tátonzott köztük és a tömegek között is. De nem tudták, hogy keljenek át rajta, kivéve az európai világ útján.”

Majd pedig egy új valóság alapján, gyakorlatibban ugyanennek a kérdésnek aktuális variánsát szögezi az olvasóval szembe:

„A szerénység és a realitások rabjaiként e mozgalmak és az új államok szó-szólói nem sok jót jósolhattak a jövőre. Bizalmuk a már rég elért eredményeken alapult: és ami már megvalósult, az biztos és széles alapja volt az építő változásnak. Változás a szocializmus felé? Igen, de ezek a férfiak és nők tanulmányozták a körülöttük lévő világot. Tudatában voltak annak, hogy a szocializmus, akárhogyan is határozzuk meg, magas szintű kulturális érettséget, sok technológiát, megfelelő, demokratikus ellenőrzött tőketartalékokat kíván és nem utolsósorban nagy, sőt igen nagy „hazai piacot”.

Úgy érezzük, e kettős kérdésfeltevésben nem pusztán aktuálpolitikai megállapítás rejtezik, hanem az is, ami bennünket, a hagyományos társadalmak és kultúrák kutatóit közelebbről érdekel. E kérdésfeltevés gyökerében lévő „valóság-állapot” az,

amely nem pusztán a volt portugál gyarmatok, hanem nagyjából e kontinens más államai esetében is a nemzeti fejlődés kiindulópontja. A „nagy feladat” megvalósítása még csak most kezdődik. Még csak ezután dől el, miképpen épülhetnek be új és sajátos formákban e hagyományok e jövőben kiformalódó afrikai nemzeti kultúrákba.

* * *

A MŰVÉSZET ŐSI FORMÁI

Gondolat, Budapest, 1982, 531 old.

Hosszú előkészületek után végre megjelent a Gondolatnál az 1972-ben Moszkvában kiadott fontos tanulmánygyűjtemény, *A művészet ősi formái*, amelynek szakmai lektorálásában többek között Bodrogi Tibor és Sárkány Mihály kutatótársunk is részt vett. A kötet az afrikanista számára is nagy fontosságú munka, hiszen azt néhány elméleti kérdést tekintve (az ősi képzőművészet, a költői szimbólum, művészeti jel-típusok, ösköltészet, szinkretizmus problémák stb.) a jelenleg talán legkorszerűbb magyar nyelvű forrásműként használhatja. A kötetben egyúttal egy sor olyan tanulmány is található, amely közvetlenül afrikai témákat választ kiindulási anyagul, elemzési példaanyagként (V. B. Mirimanov: A szaharai sziklafestészet stílusfejlődése, N. N. Koscevszkaja: Néhány archaikus forma és képzet Afrika szobrászatában, Je. Sz. Kotljár: Az afrikai állatmese és az elbeszélő folklór archaikus formái).

* * *

Urs BITTERLI: „*Vadak*” és „*civilizáltak*”

(Az európai tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete)

Gondolat, 1982, 624 old.

Felhívjuk kutatótársaink figyelmét Urs Bitterli „*Vadak*” és „*civilizáltak*” c. művére. E munka számos vonatkozásban újszerű megközelítéssel veti fel mindazokat a sajátos elvi és gyakorlati mozzanatokat, csomópontokat, amelyek mentén tudományunk, az etnológia kisarjadt. A könyv újszerű felvetései különösen akkor tűnnek ki, ha pl. a sok vonatkozásban azonos munka, Giuseppe Cocchiara magyarul is megjelent „*Az örök vadember*” c. munkájával (Gondolat, 1965) összevetjük. Bitterli műve számos elvi, sőt metodikai kérdésben adhat jó indítást, amely az afrikanisztikai kutatások megkezdésekor elengedhetetlen.

* * *

KRIZSÁN László: *Magyar László*

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, 227 old. (A múlt magyar tudósai)

Magyar László örökével kétségtelenül mostohán bánik az utókor. S ha a nemzetközi afrikanisztika alig vesz tudomást róla, ez a rendkívül kiszélesült modern kutatásoknak tudható be. Annál kevésbé bocsánatos bűn, hogy nagyérdemű hazánkfia tevékenységére itthon is csak lényegében véletlenszerűen vetünk pillantást. A második világháború óta egyetlen olyan tanulmány (Ecsedy Csaba: Magyar László, 1818–1864, *Ethnographia*, 1969, 557–564. old.) látott napvilágot, amely érdemben újat hozott a korábbi, nézetekben igen szerény Magyar-kutatásokhoz képest.

E helyzetben felfokozott várakozással néztünk Krizsán László vállalkozása elé. Az Akadémiai Kiadó „A múlt magyar tudósai” sorozatában megjelent kötet kétségkívül egy sor hasznos új adalékkal szolgál. Objektív, tömör pályaképet ad Magyar életútjáról, amelybe a szerző beépítette kiterjedt levéltári és szakirodalmi kutatásainak eredményeit.

Másrészt hosszasan foglalkozik Magyar Lászlónak a rabszolga-kereskedelem történetével kapcsolatban hasznosítható értékes megfigyeléseivel, adalékaival. Krizsán László ennek kapcsán egy figyelemreméltó teóriát is felállít, amennyiben azt írja:

„Kongói útinaplójában Magyar László 20 000 emberre becsülte 1848-ban az évenként e tartományból kiszállított rabszolgák számát.

Ez az adat, ha összehasonlítjuk Tuckey kapitány harminc év előtti, évi 2000 főt megjelölő adatával azt bizonyítaná, hogy a külföldre irányuló rabszolga-kereskedelem a XIX. század második negyedében tízszeresére növekedett, annak ellenére, hogy 1815-től a Bécsi Kongresszus határozata erőlyesen tiltotta a rabszolgák kivitelét Afrikából.

Vagy talán Magyar eltúlozta az Újvilágba kivitt rabszolgák számát?

Szó sincs erről. Magyar helyes adatot közölt, és a rabszolga-kereskedelem tízszeresére növekedett forgalmával egy igen lényeges folyamatra – a rabszolga-kereskedelem koncentrációjára irányítja figyelmünket. Kényszerít arra, hogy keressük a gyors növekedés okát, amely olyan körülmények között következett be, amikor a fejleményekkel ellentétben éppen a rabszolgakivitel lényeges csökkenése lenne várható és logikus.

A rabszolga-kereskedelem koncentrációja a gyakorlatban azt jelentette, hogy a XIX. század 20-as, 30-as éveiben a tengerpartokon működő rabszolga-kereskedelmi központok – hogy kikerüljenek a rabszolga-kereskedelmet tiltó hatalmak, elsősorban Anglia, hadihajóinak ható- és látóköréből – beljebb települtek a kontinens területére, olyan helyre, ahol biztonságban és rejtve üzhették tovább, immár törvénytelen mesterségüket, ugyanakkor hajóik is, akár rabszolgákkal terhelten, akár üresen meg tudták közelíteni, illetve elhagyni az új telephelyeket. Ilyen alkalmas rejtekhely az Egyenlítőtől délre eső nyugat-afrikai partok mögöttes területein igen kevés akadt. Valószínű, hogy a Magyar által meglátogatott két Kongó-menti központra kívül nem is létezett a kontinens dél-nyugati részén több jelentős állomás.”

Ez a gondolat kétségkívül értékes új elképzelés. Hátra van azonban a feltételezés levéltári, adatszerű bizonyítása, már amennyiben Magyar idejében valóban nem vol-

tak máshol rabszolgapiac céljára kialakított „titkos” kikötők, csak ott, ahol azokat Magyar látta. A múlt századból fennmaradt hatalmas feljegyzés-anyag ennek megállapítását kétséget kizáróan lehetővé teszi. Más kérdés, hogy ez csak a portugál, angol, francia stb. tengerentúli minisztériumok, nagy nyugati Afrika-történeti archívumok segítségével volna lehetséges. Így ennek az okadatolásnak a hiányát aligha kérhetjük számon szerzőnkön.

Tény viszont, hogy a „Magyar László életműve és a modern Afrika-tudomány” c. rövid fejezet (105–108. old.) csalódást okoz az olvasónak, mert itt érti meg, Krizsán László nem vállalkozik arra, hogy Magyar László teljes életművét számba vegye, és legalább felsorolásszerűen utaljon arra a sokféle kérdéskörre, amely mindmáig ható fontos tudományos tanulságként rejtezik a fennmaradt, de szétszórt helyeken, hozzáférhetetlen kiadásokban lapuló műveiben. Kétségtől igaz, morális magatartásra utal, ha egy kutató nem vállalkozik olyan elemzésekre, amelyek nem tartoznak saját szakmájába. Azonban életutat, életművet bemutató életrajzi kismonográfiák írójának mégis valamilyen módon sort kell kerítenie arra, hogy legalább jelzésszerűen érintse mindazt, amelyet választott hőse megélt, megvalósított, felfedezett, elvégzett. Mindent összegezve, így Krizsán írása kismonográfia helyett csak egy figyelemreméltó hosszabb tanulmánynak tekinthető, amely két témára összpontosít (új életrajzi momentumok, valamint a koncentrált rabszolga-kereskedelem, illetve általában a rabszolga-kereskedelem témájára vonatkozó Magyar leírások tudományos értékelése).

De a fentiekén túl, Krizsán kötető egy alapvető tudományelméleti kérdést is felvet. Mégpedig azt, hogy a hagyományos társadalmakra irányuló egyetemes társadalomtudomány (etnológia, másként társadalmi és kulturális antropológia) olyan önálló tudományos diszciplína, amely nem helyettesíthető a modern szociológiával, történetírással vagy közgazdaságtudománnyal. A hagyományos társadalmak – még felbomló formájukban is – olyan sajátos egységet, a kulturális és társadalmi szférák olyan nagy kohéziós erővel megvalósuló összefonódását rejtik magukba, amelyek feloldhatatlan kérdőjeleket támasztanak azok számára, akik az utóbbiak felől közelítenek feléjük.

Nagyszerű példa is adódik e probléma érzékeltetésére. Jan Vansina, a szájhagyományozó történelemkutatás, a „történelmi antropológia” megalapozóját semmiképpen sem lehet azzal vádolni, hogy nincs birtokában az etnológia teljes elméleti és gyakorlati fegyvertárának. De míg egy-egy etnikumra vonatkozó *oral history* kutatásaiban (1. pl. *La légende du passé. Traditions orales du Burundi*, 1972, Tervuren; *The Children of Woot. A history of the Kuba peoples*, 1978) a legmagasabb példáját adja az alapos és teljes értékű etnológiai vagy társadalomantropológiai típusú közelítésmódnak, más összefoglaló, nagyobb időket és tereket (népeket, királyságokat) egybefoglaló műveiben viszont kénytelen megalkudni, és a történetírás bevett sztenđerjeit alkalmazni. Még akkor is, ha jól tudja, hogy ezzel gyakran éppen az afrikai történelmi utak „lényege” sikkad el. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy sok kiadást megért könyve, a *Kingdoms of the Savanna, A History of Central African States*

until European occupation (Wisconsin, 1966) alapvető szempontjait a különféle etnikumok mozgásai adják. A különféle etnikumok, illetve főnökségek, királyságok közötti hatalmi viszonyok, azok változásai, a nagyobb etnikai jellegű migrációk, a különféle bennszülött hatalmakhoz kötődő kereskedelmi csomópontok és azok sorsa, kerülnek a középpontba.

Krizsán könyvének végül is jelentős értéke, hogy még ha a rabszolga-kereskedelem kapcsán olyan kérdéskörbe is belebonyolódik, amely megközelíthetetlen az etnikai problematika, a különféle népcsoportok mélyebb szociál- és kulturális antropológiai ismerete nélkül, e küzdelemből győztesen, kevés sebet kapva, mi több, amint már említettük, egy figyelmet érdemlő elképzeléssel tér meg. Mindemellett az összefoglaló áttekintés, Magyar László fennmaradt írásainak minden tudományos értékét számba vevő életmű monográfia még várat magára.

* * *

BALÁZS Dénes: *Bozóttaxival Madagaszkáron – Az Indiai-óceán gyöngye geográfus szemmel*

Budapest, Gondolat, 1963. (Világjárók 154)

435 old + számos ábra és képmelléklet

Balázs Dénes minden könyve „esemény”, még ha művei nagyobbra nem is sorolhatók a szigorúan vett tudományos kötetek sorába. Mindemellett a hazánkban népszerű útikönyv-műfajba sok új, és elsősorban „tudományosnak” ítélt szint vitt bele. Könyvei így kétszeresen is értékesek, mivel szerzőjük „avatott szemmel” csodálkozik rá mindenre, ami jól kiválasztott útvonalain fogadja, és az írásokban jól is közvetíti ezeket a primer élményeket. Másrészt viszont sosem riad vissza idézetek, adatok, történelmi összefoglalók, népismereti leírások, nyelvi felosztások, tudományos magyarázatok közbeiktatásától. Így válik tehát a szaktudományok berkeiben helyenként lekezelt útikönyv műfaj népszerűsítés és tudomány is egyszerre.

A magyar afrikánisztika számára pedig különösen fontosak Balázs Dénes kötetei, hiszen azokban többek között néprajzosnak is becsületére váló terepmunka leírásokat (1. pl. *Cikkcakkban az egyenlítőn*, Budapest, Táncsics, 1971, a fang m’biri rítus bemutatása, 74–106 old.) is találhatunk. Másrészt az önálló kutatási eredményeket jelentő földrajzi adalékok mellett egy sor klasszikus afrikánisztikai műből éppen ezekben az írásokban kapunk első alkalommal magyar nyelvű ízelítőt (1. főleg a *Zambéziótól Délre*, Budapest, Gondolat, 1979 – Világjárók 120 –, valamint az ismeretetésre szánt kötetet).

Balázs Dénes új kötete ismét elbűvöli az olvasót megfigyelőképességével, sokoldalú tájékozottságával, gazdag szakirodalmi ismereteivel, egy távoli és emberitársadalmi viszonyait illetően nehezen érthető ország mindennapjait, valóságos életét feltáró sokrétűségével. A nem kis merészséggel megvalósított terepmunka és az íróasztal mellett folytatott szorgalmas tevékenység láttán sem szabad azonban el-

hallgatnunk néhány elvi vonatkozású vitapontot. Olyan kérdéseket, amelyekkel kapcsolatban a recenzió kérdésfelvetése nem valamiféle elmarasztalási szándékból táplálkozik, hanem inkább szerző és olvasó számára egyaránt a „tisztázás”, a mélyebb megismerés felé vezető utat szeretné kitapogatni.

Az egyik ilyen kérdéskör az afrikai feudalizmus problémája. Balázs Dénes a madagaszkári hagyományos társadalom bemutatásakor hangsúlyozottan feudális államról, hűbériség kialakulásáról beszél (54–61. old.). A feudalizmus kialakulását kontinentális Afrika számos régi birodalma esetében napjainkra általában tagadják e téma terület szakemberei. De a feudalizmus létezése, a merina társadalom sajátos formájának feudális jellegű vagy inkább ázsiai/afrikai termelési módként való felfogása is messze nem egyértelmű. A kérdésnek gazdag szakirodalma van, de a hagyományos malgas társadalom sajátos formájáról és átalakulási folyamatairól újabban magyarul is olvashatunk (I. P. Boiteau: A földjogok a gyarmatosítás előtti malgas társadalomban, in: *Az ázsiai termelési mód a történelemben*, 1982, Budapest, Gondolat, 485–514. old.; Lugosi Gy.: Az uralmi viszonyok keletkezéséről, *Világosság*, 1983, 2. szám, 65–74. old.).

Fájdalmasabb kérdés az előbbinél a Benyovszky-problematika. Úgy tűnik, teljesen világos a kép: egyszer és mindenkorra le kell számolnunk azzal a mítosszal, amely a századok során hazánk fia történelmi szerepe köré halmozódott az újra meg újra elmaradó objektív történelemkritika okán. Minderről egyértelműen meggyőzhet bennünket Lugosi Győző kutatótársunk rövidesen a *Századok*-ban megjelenő tanulmánya, amely többek között azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a Benyovszky alakja köré szőtt legenda könnyen nevetségessé tehet bennünket nemzetközi porondon, hiszen a magyar gróf madagaszkári szereplésével az angol és francia afrikanisztika már rég leszámolt. Balázs könyvének különféle idevágó részei nyilvánvalóvá teszik elfogultságát a malgas nép megszabadítójává magasodott kalandos életű magyar gróf alakja tekintetében. Munkája közvetve ugyanakkor éppen azt sugározza, amit már a történettudomány is bizonyított: Benyovszky nem játszott különösebb szerepet a malgas történelemben, és így sírját, illetve emléket – ellentétben az előtte és utána uralkodó madagaszkári királyokkal – nem őrzik, nem ápolják a szigetországban. A Balázs által függelékben idézett de Lasalle-emlékirat részlet ugyanakkor még egy kényes kérdést felvet: Benyovszky halálában milyen szerepet játszott valójában „hűnek hitt malgas alattvalóinak magatartása”?

Balázs könyvét természetesen nem ez a két fent felvetett vitapont határozza meg. Egy sor olyan, a hagyományos kultúrát bemutató megfigyelést–leírást kapunk benne, hogy csak sajnálkozhatunk, a szerző útja előtt miért nem kapott feladatokat néprajzi szakterületről. És végül nem feledjük, hogy a földrajzos szerző útikönyve az első olyan magyarul hozzáférhető munka, amelyben kötetnyi terjedelemben olvashatunk Madagaszkár múltjáról, művelődéstörténetéről, földrajzi környezetéről és mai világáról.

APÁTI Sándor: *Angola, múlt, jelen, jövő*
Kossuth, Budapest, 1981, 237 old.

Bár Angola művelődéstörténete, hagyományos kultúrája jóval kevésbé feltárt, mint sok más afrikai országé, egyszerűen azon okból, mivel a portugál tudományosság nem volt képes azt nyújtani, amelyet a sokkal jobban szervezett angol vagy francia etnológia meg tudott valósítani. Mindemellett napjainkra tengernyi anyag áll rendelkezésre ahhoz, hogy a délnyugat-afrikai ország múltjáról és jelenéről többet, pontosabban tudjunk meg. Apáti Sándor kompilációja minden bizonnyal hasznos kiinduláshoz szolgálhat ehhez, még ha ezzel a kötetrel kapcsolatban is elmondhatók azok a kulcsproblémák, amelyek az Afrikával foglalkozó hazai népszerűsítő kiadványokkal kapcsolatban általában megállapíthatók.

Az ezúttal is igen szűkre szabott gyarmatosítás-kor előtti múlt áttekintése egy sor kétséges adattal terhelt. Így a kötet elején négy nagy törzsről kapunk említést: ovimbundu, mbundu, bakongo, chokwe-lunda. Az Angola benépesítését mindössze egy oldalon összefoglaló kis áttekintésben viszont a következő népcsoportokról halunk: busman, kikongo, jaga, ngangela, vanyaneka és nyaneka csoport, herero, ambo, kyoko, owakwangali. A két csoport között semmilyen kapcsolási lehetőséget nem kíván a szerző felmutatni. De előbb a könnyen rövidre zárható hibákat! A bakongo (kongók) szó a népre utal, a kikongo (kongo nyelv) a nyelvet jelöli, mindemellett bátran használhatjuk általában a kongó megjelölést. Ami magát a népet jelenti, megjegyezzük, hogy a kongók országhatárokon átnyúlva, Angolában, Zairében és Kongóban egyaránt élnek, sőt a távolabbi dialektusokat is magába foglaló 'congo cluster' (sundi, mpangu, yombe, bembe, vili stb.) földrajzi határai egészen Gabonig elnyúlnak (lásd erről szócikkemet: *kongó irodalom*, Világirodalmi Lexikon, 6. köt., 506–508. old.). Vanyaneka (vagyis „banyaneka” értelemben) és nyaneka egy és ugyanazt jelenti. A csoport neve helyesen: Nyaneka-Humba csoport (lásd erről: C. Estermann: *Etnografia do Sudoeste de Angola*, vol. 2. Grupo Étnico Nhaneca-Humbe, Lisboa, 1960). A chokwe Fodor István ismert tanulmánya alapján magyarosan írható: csokve.

Nagyon kérdéses, hogy a szerző valóban helyesen csoportosít, amikor az idézett négy csoportot emeli ki. Megemlítjük mindenesetre, hogy Mario Milheiros (*Notas de Etnografia Angola*, Luanda, 1967) a következő fő csoportokat említi: quicongo (kongo, quimbundo (kimbundu), lunda-quico (lunda-csokve), umbundo (umbundu vagy ovimbundu), ganguela (a Zairében és Zambiában élő lunda-ndembu-mluena/luvale csoport Angolába vándorolt leszármazottai), lunhaneka (nyaneka), luncumbi (ambo csoportok), cuanhama (kwanyama ambo), xindonga (ndonga), herero.

Ehhez képest José Redinha valamivel később megjelent könyvében (*Etnias e cultura de Angola*, 1974, Angola, városnév megjelölés nélkül) valamivel áttekinthetőbb szisztémát javasolt (csak a bantu csoportokra vonatkozó adatokat foglaljuk össze): quicongo (kongó) 480 000, quimbundo (kimbundu) 1 083 321, lunda-quico

(lunda-csokve) 1 00 000, ganguela 328 000, nhaneca-humbe 128 000, ambó 62 000, herero 25 000, xindonga 5000.

A fentiekhez még mindenképpen hozzá kell tennünk a népi Angola egy legfrissebb kísérletét, amennyiben az hat nemzeti nyelvet állapított meg (*Histórico sobre a criacao dos alfabetos em linguas nacionais*, INALD, Luanda, 1980): kikoongo, kimbundu, cokwe, umbundu, mbunda, kwanyama. Lényeges változás ebben, hogy a cokwe-t (csokve) elválasztja a mbunda-tól (lunda), másrészt az ambó helyett a pontosabb kwanyama megjelölést alkalmazza.

A szerző történelmi összefoglalásának, majd a könyv majd felét kitevő közgazdasági társadalmi-politikai áttekintésnek az adatait nem ellenőriztük. Feltehetően az stabilabb információs bázisra épül. Mindemellet azt sem hallgathatjuk el, hogy a történelmi kép felrajzolásánál dominál az „európai szemléletmód” a gyarmatosítás hatásának, változó helyzetének leírása. Amint általában az Afrikával kapcsolatos régebbi történelmi szakirodalomban, ugyanígy a legújabb magyar politikai brosúra-irodalomban is – úgy látszik – megrendíthetetlenül tartja magát ez a nem afrikai szempontú módszer, amely mit sem tud a belső afrikai történelmi mozgásokról. Pedig éppen Angolával kapcsolatban az elmúlt két évtizedben egy sor olyan munka, dokumentumkötet látott napvilágot, amely a fehér behatolás mentén vagy ellenére megvalósuló belső etnikai mozgásokra is fényt vet.

E szembeszökő hiányosság minden bizonnyal összefügg a hazai afrikanisztika kezdetleges állapotával. Másrészt világos bizonyítéka annak, hogy a fejlődő világ területén a közvetlen ideológiai-politikai feladatok sem végezhetők el gyakran a megfelelő szintű nyelvi-etnológiai-művelődéstörténelmi-történelmi tudományos háttér nélkül. A hazai afrikanisztika hivatalos tudományos bázisának megteremtése tehát körmünkre égett feladat.

* * *

ÁRKUS István: *Rhodesia-Zimbabwe*
Kossuth Könyvkiadó, 1980, 243 old.

A kötet kétségkívül kiemelkedik színvonalában a hazai „brosúra”-irodalomból. Jó összefoglalást ad a nemrégiben szabaddá vált Zimbabwe gyarmatosítás-kori történetéről. A neves politikai író abban is felülmúlja az átlagot, hogy igyekszik a rendkívül gazdag nyugati szakirodalmat, amely persze óhatatlanul „fehér szemléletű”, számos helyen helyi, törzsi vonatkozások bemutatásával „fellazítani”. Mindemellet – objektív okoknál fogva – neki sem sikerülhet, hogy olyan afrikai történelmet írjon, amelyben a kérdések, események, problematikus jelenségek valamiféle „afrikai szemüvegű” közelítésmódja domináljon. Úgy tűnik, ez a teljes képhez mindenképpen szükséges újfajta közelítésmód, mint a teljes igazságkép megszerzésének egyik fontos forrása, csak a helyi afrikai történetírás fellendülése után lesz majd alkalmazható afrikai történelemkönyvek megírásakor. Árkus István munkája mindemellet

hasznos lehet a kollégák számára is, ha valamely részletek vizsgálatakor a gyarmatosítási Zimbabwe történelméről átfogó ismereteket akarnak szerezni.

* * *

Jean SURET-CANALE: *A négerkereskedelemtől a neo-kolonializmusig*
Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

Ritka alkalom, hogy „hivatásos” afrikanista „ma is érvényes”, korszerű könyvét veheti kézbe hazánkban az olvasó. A nemzetközi kutatásban jól ismert francia marxista tudós tanulmánykötete kétségkívül a Kossuth jelentős ajándéka nemcsak a széles olvasótábornak, hanem a szakmabelieknek, az afrikai kultúrával foglalkozóknak, a néprajz, történelem vagy más szakos hallgatók számára.

A tanulmánykötet legnagyobb értéke számos társadalomelméleti szempontból döntő elképzelés, megítélés, közelítésmód mellett az, hogy „belülről” szemléli mindazt, amit feltár. Különösen kiemelkedik e tekintetben a fulbékrol írt tanulmány (A fulbe hegemonia társadalmi és történelmi jelentőségéről. XVII–XIX. század, 39–67. old.), amelynek olvasásakor egy pillanatra sem támad fel bennünk az a szokásos – az afrikai szakirodalom egyébként értékes vállalkozásait kísérő – kínos érzés, amelyet a szakadozott adatolás, a jellegzetesen európai közelítésmód, az afrikai világ „idegenszerű jelenségként” való megközelítése, feltárása kelt bennünk. Az áttekintés mélyén egyképpen ott rejtezik az írott források (arab nyelvű, régebbi feljegyzések, illetve francia és angol szakirodalom) széleskörű ismerete, a néprajzi–társadalom-antropológiai tények és összefüggések értelemszerű érvényesítése, illetve az anyag és a kutató kapcsolatában megnyilvánuló „természetes közelség”.

Megjegyezzük, hogy a kötet eredeti francia nyelvű kiadásakor Lugosi Győző kutatótársunk kimerítő ismertetést írt a műről az *Információs Szemlébe* (Információs Szemle Elmélet és politika, Bp., 1982, 2., 40–46 old.). A kötet „Trópusi Afrika tradicionális társadalmi és az ázsiai termelési mód fogalma” c. tanulmánya (13–38. old.) még két más magyar kiadásban megtalálható (in: Ecsedy Cs. – Tókei F.: *Az ázsiai termelési mód a történelemben*, 537–561. old., illetve *Fejlődéstanulmányok* 2. kötet, 1981, 235–276. old., utóbbi kettőnek a fordítója azonos).

KEDVES KUTATÓTÁRSAK!

Az *A f r i k a n i s z t i k a i H í r e k* mindenki számára nyitva áll. Minden afrikai vonatkozású új eseményről, kiadványról, személyes munkáról, tervről vagy eredményről figyelmet érdemlő külföldi újdonságról, konferenciákról szóló *információkat* szívesen várunk.

LEVÉLBEN VAGY TELEFONON

B. Sz. Egyetemi Lapok szerk.
Budapest, V. Egyetem tér 1-3. H-1055
Telefon (közvetlen vonal): 174-868.

Az *A f r i k a n i s z t i k a i H í r e k* eddig megjelent számai:

I. évfolyam:

1. szám: 1982. március, 7 old.
2. szám: 1982. március 24., 14 old.

II. évfolyam

1. szám: 1983. január, 11 old.
2. szám: 1983. február, 3 old.
3. szám: 1983. március 1, 23 old.
4. szám: 1983. március 11, 23 old.
5. szám: 1983. április, 8 old.
6. szám: 1983. május, 37 old.